

“OSMONI FALAKLARDA” QISSASINING BADIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI

Inoqova Nozima Bahodir qizi

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi magistranti,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

inoqovanozima@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20390040>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xayriddin Sultonovning “Osmoni falaklarda” qissasi tarkibidagi hikoyalarda inson ruhiyati, halol va harom konsepsiyasi, ma’naviy qadriyatlar hamda ruhiy kechinmalarining badiiy talqini tahlil qilingan. Xususan, “Ikki karra qahramon”, “Osmoni falaklarda” va “Bir kishilik aviahalokat” hikoyalari misolida qahramonlar xarakteri, ichki ziddiyatlari, vijdon va insoniylik masalalari yoritilgan. Maqolada adibning psixologik tasvir mahorati, obraz yaratish usuli va hayotiy haqiqatlarni badiiy ifodalashdagi o‘ziga xos jihatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ruhiyat, halollik, haromlik, psixologik tasvir, qahramon, ma’naviy qadriyat, badiiy talqin, konflikt, obraz, hikoya, vijdon, zamonaviy nasr.

Annottaion: This article analyzes the artistic interpretation of human psychology, the concept of honesty and corruption, moral values, and inner emotional experiences in the stories included in the “Osmoni falaklarda” (“In the Skies / In the Heavens”) cycle by the writer Xayriddin Sultonov. In particular, the study examines the stories “Ikki karra qahramon” (“Double Hero”), “Osmoni falaklarda” (“In the Skies / In the Heavens”), and “Bir kishilik aviahalokat” (“One-Person Plane Crash”), focusing on character development, internal conflicts, conscience, and humanistic issues. The article also highlights the author’s mastery of psychological depiction, character creation, and artistic representation of real-life realities.

Keywords: psychology, honesty, corruption, psychological depiction, character, moral values, artistic interpretation, conflict, image, story, conscience, modern prose.

Аннотация: В данной статье анализируется художественная интерпретация человеческой психологии, концепции честности и нечестности, нравственных ценностей и внутренних эмоциональных переживаний в рассказах цикла «Osmoni falaklarda» («В небесах») писателя Xayriddin Sultonov. В частности, рассматриваются рассказы «Ikki karra qahramon» («Дважды герой»), «Osmoni falaklarda» («В небесах») и «Bir kishilik aviahalokat» («Авиакатастрофа одного человека»), с акцентом на раскрытие характеров героев, их внутренних конфликтов, совести и гуманистических проблем. Также подчеркивается мастерство автора в психологическом изображении, создании образов и художественном отражении жизненной реальности.

Ключевые слова: психология, честность, нечестность, психологическое изображение, персонаж, нравственные ценности, художественная интерпретация, конфликт, образ, рассказ, совесть, современная проза.

Kirish

O‘zbek zamonaviy nasrida inson ruhiyati, ma’naviy qadriyatlar va hayotiy haqiqatlarni samimiy hamda ta’sirchan ifodalash masalasi alohida o‘rin tutadi. Bu jihatdan Xayriddin Sultonov ijodi milliy adabiyotimizda o‘ziga xos badiiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Adib asarlarida oddiy insonlar hayoti, ularning qalb kechinmalari, orzu-armonlari va murakkab ruhiy holatlari tabiiy

tasvirlanadi. Ayniqsa, yozuvchining “Osmoni falaklarda” turkumiga kiruvchi hikoyalarida insoniylik, halollik va vijdon masalalari chuqur badiiy talqin etilgan.

“Ikki karra qahramon” hikoyasi ana shu jihatlari bilan e’tiborga loyiqdir. Asarda uchuvchi Muhammadkamol obrazi orqali kasbiga fidoyi, oilasiga mehribon va ma’nan pok inson xarakteri ochib beriladi. Yozuvchi qahramonni sun’iy qahramonlik emas, balki hayotiy voqealar orqali gavdalandiradi. Uning murakkab vaziyatlarda samolyotni boshqarib, yuzlab insonlar hayotini saqlab qolishi kasbiy mahorat namunasi bo’lsa, qalbidagi og’riq va iztiroblarni yengib o’ta olishi chin insoniy sabot ifodasidir. Hikoyaning ta’sir kuchi ham aynan mana shu ruhiy drammatizmida namoyon bo’ladi.

Asosiy qism

X.Sultonovning ushbu asarida halol va harom tushunchalari faqatgina diniy yoki axloqiy mezon sifatida emas, balki inson taqdirini belgilovchi ma’naviy omil darajasida yoritiladi. Muhammadkamolning kuyovi Sheralining nopok qilmishiga guvoh bo’lishi qahramon qalbida og’ir ruhiy larzani yuzaga keltiradi. Yozuvchi bu holatni balandparvoz izohlar bilan emas, balki qahramonning ichki kechinmalari orqali ochib beradi. Natijada kitobxon voqeani tashqaridan kuzatmaydi, balki qahramon bilan birga his qiladi, uning iztiroblarini qalban boshdan kechiradi.

Xayriddin Sultonning badiiy mahorati shundaki, u inson ruhiyatidagi eng nozik o’zgarishlarni oddiy detal va tabiiy dialoglar orqali ifodalay oladi. Adib qahramonlari ko’pincha tashqi voqealardan ko’ra ichki kurashlari bilan yodda qoladi. Shu sababli yozuvchi asarlarida psixologik tasvir yetakchi o’rin egallaydi. “Ikki karra qahramon” hikoyasida ham bosh qahramonning g’azab, alam, nafrat va burch orasidagi ichki kurashi asarning asosiy dramatik nuqtasini tashkil qiladi.

Umuman olganda, Xayriddin Sulton hikoyalari inson qalbini anglashga, ma’naviy poklik va vijdon masalalari haqida mushohada yuritishga undaydi. Yozuvchi oddiy hayot voqealari zamirida katta falsafiy va axloqiy ma’nolarni ochib bera olgani bilan zamonaviy o’zbek nasrida alohida mavqega ega. Uning asarlaridagi badiiy samimiyat, ruhiy tahlil va hayot haqiqatining tabiiy ifodasi kitobxon qalbida chuqur taassurot qoldiradi.

Adib asarlarida insonning ichki olami, ruhiy iztiroblari, vijdon va e’tiqod bilan bog’liq masalalar hayotiy voqealar orqali tabiiy yoritiladi. Ayniqsa, yozuvchining “Osmoni falaklarda” hikoyasi kasbi osmon bilan bog’liq insonlarning nafaqat mehnati, balki ma’naviy dunyosini ham chuqur badiiy talqin etgani bilan e’tiborlidir.

Asarda bosh qahramon Rashod Shamshetov obrazi orqali halollik, qat’iyat va insoniylik fazilatlari yorqin ochib beriladi. Yozuvchi uni oddiy uchuvchi sifatida emas, balki hayotning turli sinovlarida o’z vijdoniga sodiq qoladigan inson sifatida tasvirlaydi. Hikoya davomida Shamshetovning poraxo’rlik va nopoklikka qarshi qat’iy munosabati uning xarakteridagi asosiy jihatlardan biri sifatida namoyon bo’ladi. Ayniqsa, “Osmon haromni ham, haromini ham qabul qilmaydi” degan fikr qahramonning hayotiy e’tiqodi va ma’naviy qarashlarini ifodalovchi asosiy g’oyaga aylanadi. Bu jumla orqali yozuvchi kasb pokligi bilan inson qalbi pokligi o’rtasidagi uzviy bog’liqlikni ko’rsatadi.

Hikoyada milliy ruh va ona tiliga munosabat masalasi ham muhim o’rin egallaydi. Shamshetovning o’zbek tilining qadrsizlanishidan iztirob chekishi, millat sha’ni haqida kuyinishi obrazning ichki dunyosini yanada boyitadi. Yozuvchi qahramon nutqi orqali o’sha davrdagi ijtimoiy muhit va milliy tafakkurdagi ziddiyatlarni tabiiy aks ettiradi. Natijada asar faqat uchuvchilar hayoti haqidagi hikoya bo’lib qolmay, balki insoniylik, milliy o’zlik va ma’naviy qadriyatlar haqida mushohadaga undovchi badiiy-falsafiy asarga aylanadi.

Asardagi Eshbekov obrazi esa insonning mansab va nafs oldida ojiz qolishi mumkinligini ko'rsatadi. U mohir uchuvchi bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan ma'naviy qadriyatlaridan uzoqlashadi. Yozuvchi ushbu obraz orqali insonning kasbiy muvaffaqiyati uning ma'naviy barkamolligini kafolatlamasligini ta'kidlaydi. Shamshetovning Eshbekovga bo'lgan munosabati esa adibning insoniylik haqidagi estetik idealini namoyon qiladi. Hatto jinoyatda ayblangan sobiq rahbariga ham kasbdosh sifatida hurmat bilan muomala qilishi qahramonning yuksak ma'naviyat egasi ekanini ko'rsatadi.

Xayriddin Sulton hikoyada psixologik tasvir va dialoglardan mahorat bilan foydalanadi. Qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy ziddiyatlari va hayotiy qarashlari tabiiy dialoglar orqali ochiladi. Shu sababli asardagi obrazlar sun'iy emas, balki jonli va hayotiy taassurot uyg'otadi. Adib oddiy voqealar zahirida katta ma'naviy-falsafiy mazmuni bera olgani bilan zamonaviy o'zbek nasrida o'ziga xos uslub yaratgan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, “Osmoni falaklarda” hikoyasi halollik, vijdon, insoniylik va milliy qadriyatlar masalasini teran badiiy talqin etgan asardir. Hikoyadagi Shamshetov obrazi inson sha'ni va kasb mas'uliyatini har narsadan ustun qo'yadigan ideal qahramon sifatida gavdalanadi. Shu jihatdan asar zamonaviy o'zbek nasrining badiiy va ma'naviy yutuqlaridan biri sifatida alohida ahamiyatga ega.

Xayriddin Sultonovning “Osmoni falaklarda” asari tarkibiga kiruvchi “Bir kishilik aviahalokat” hikoyasi inson ruhiyati, muhabbat, xiyonat va ma'naviy tanazzul masalalarini chuqur psixologik talqin etgani bilan alohida ajralib turadi. Hikoyada tashqi voqealardan ko'ra qahramon qalbida yuz berayotgan ichki halokat markazga chiqariladi. Yozuvchi samolyot halokati emas, inson ruhiyatidagi qulashni asosiy dramatik nuqta sifatida tasvirlaydi. Shu jihatdan asar zamonaviy o'zbek nasrida psixologik tahlilning yorqin namunalaridan biri hisoblanadi.

Hikoya bosh qahramoni Iskandar obrazi orqali insonning ma'naviy zaifligi va his-tuyg'ular oldidagi ojizligi ochib beriladi. Asar boshidayoq qahramonning ichki iztirob holati tasvirlanishi kitobxonni ruhiy tanglik muhitiga olib kiradi. “U Sadafdan o'lmay turib ayrilgan edi” jumlasini esa hikoyaning butun mazmunini ochib beruvchi ramziy kalit vazifasini bajaradi. Yozuvchi shu birgina jumla orqali muhabbatdagi xiyonat inson qalbini ma'nadan o'ldirishi mumkinligini anglatadi.

Asardagi Sadaf obrazi ham murakkab psixologik qatlamlarga ega. Adib uning tashqi jozibasi bilan ichki tabiatini parallel tasvirlaydi. Sadaf bilimli, zamonaviy, dunyoqarashi keng ayol sifatida gavdalansa-da, uning ruhiy beqarorligi va ma'naviy tayanchsizligi keyinchalik fojiga sabab bo'ladi. Yozuvchi obrazning xarakterini mayda detallargacha ochib beradi. Uning sovuqqonligi, qat'iyati, kinoyali munosabatlari va hissiy masofasi qahramon ruhiyatining murakkabligini ko'rsatadi.

Hikoyada til va milliylik masalasi ham chuqur badiiy ma'no kasb etadi. Sadafning ingliz tiliga oid qarashlari orqali yozuvchi ona tilining qadri, milliy ruh va ma'naviy ildizlarga sodiqlik haqida muhim fikrlarni ilgari suradi. Ayniqsa, qahramonlarning o'zaro rus tilida yozishishi va bu holatning kinoyaviy tasvirlanishi ularning milliy ruhdan uzoqlashganini anglatadi. Shu tariqa adib muhabbat fojeasi bilan bir qatorda ma'naviy begonalashuv fojeasini ham ko'rsatishga muvaffaq bo'ladi.

Asarning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, yozuvchi “halol” va “harom” tushunchalarini faqat diniy yoki axloqiy mezon sifatida emas, balki inson taqdirini belgilovchi hayotiy haqiqat darajasida talqin etadi. Iskandarning oilali bo'la turib yashirin munosabatlarga kirishishi uning ichki muvozanatini buzadi. Adib noqonuniy muhabbat inson ruhiyatini yemirishi, oxir-oqibat ma'naviy va jismoniy halokatga olib borishini badiiy asoslaydi. Hikoya yakunidagi “bir kishilik aviahalokat” ramziy ma'noda aynan Iskandarning ruhiy qulashini ifodalaydi.

Xulosa: Xayriddin Sulton qissada psixologik tasvir, ichki monolog va ramziy ifodalardan

mahorat bilan foydalanadi. Qahramonlarning hissiy kechinmalari ortiqcha dramatismsiz, tabiiy va hayotiy aks ettiriladi. Shu sababli kitobxon voqealarni shunchaki kuzatmaydi, balki qahramonning ruhiy iztiroblarini his etadi. Adib inson qalbidagi eng nozik o'zgarishlarni badiiy detall vositasida ochib bera olgani bilan zamonaviy o'zbek nasrida o'ziga xos uslub yaratgan.

Umuman olganda, “Osmoni falaklarda” asari insonning ma'naviy pokligi, muhabbat mas'uliyati va vijdon bilan bog'liq masalalarni teran falsafiy hamda psixologik asosda yoritgan asardir. Qissa insonning haqiqiy saodati halollik va ma'naviy poklikda ekanini badiiy haqiqat orqali anglatadi. Shu jihatdan ushbu asar nafaqat ruhiy kechinmalar tasviri, balki insoniy qadriyatlar talqini bilan ham zamonaviy o'zbek adabiyotining muhim yutuqlaridan biri sifatida baholanishga loyiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sultonov Xayriddin. Osmoni falaklarda. – Toshkent: Adabiyot, 2025.
2. 2 Sultonov Xayriddin. Ishonch telefoni. – Toshkent: “Mashhur-press”, 2024.
3. Sultonov Xayriddin. Ko'ngil ozodadur. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. Sultonov Xayriddin. Yozning yolg'iz yodgori. – Toshkent: Sharq, 2007.
5. 5. Ulug'ov A. 2023. “Xayriddin Sulton asarlarida hayot hodisalarining aks ettirilishi”. *O'zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik* 2(2)
6. Adilova, F. 2023. “Xayriddin Sulton qissalarida milliy ruh va obrazlar poetikasi”. *O'zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik* 2 (2)